

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2020.93.9>

УДК 821.161.2-2Укр.7Руф

МОВА П'ЄСИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «РУФІН І ПРІСЦІЛЛА»: ТЕКСТОЛОГО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

ГАДЖИЛОВА
Ганна Олександрівна,

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу української класичної
літератури Інституту літератури
ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
Вул. М.Грушевського, 4, м. Київ,
01001;

E-mail: aleksanna@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2678-2189>

Hanna
HADZHYLOVA,

PhD in Philology, Senior Researcher of
the Department of Ukrainian Classical
Literature of the Institute of Literature
named after Taras Shevchenko of
National Academy of Sciences of
Ukraine,

4 Hrushevskiyi St., Kyiv 01001, Ukraine;

e-mail: aleksanna@ukr.net

У статті здійснено текстологічний і мовно-стилістичний аналіз тексту драми Лесі Українки «Руфін і Прісцілла». Джерелом дослідження є не лише друкований текст, а й рукописний текст чорнового автографа драми. З'ясовано мотиви й засоби авторського редагування тексту, простежено роботу авторки над художнім удосконаленням драми, організацією мовних засобів, розглянуто їх еволюцію, процес стилістичного вдосконалення тексту. Доведено, що Леся Українка відшліфувала текст на межі тонких семантичних відтінків.

Ключові слова: *текст, варіант, стилістика, мовні засоби, удосконалення, семантичні відтінки, синоніми, синтаксичні засоби.*

Драматична поема «Руфін і Прісцілла» була дорогою авторці («Мені здавалось, що я не смію вмерти, не скінчивши “Руфіна і Прісціллу”» [Українка Леся 1979, 12: 414]), вона серйозно підходила до її написання («...працювала я над сим твором багато й інтенсивно...» [Українка Леся 1910]), свідченням чого є багаточисельний чорновий автограф твору з кількома редакціями, перша з яких композиційно, за ідейно-змістовими характеристиками, кількістю дійових осіб значно відрізняється від основного тексту.

Перша редакція драми мала назву «Великі роздоріжжя. Драматична поема в двох образах. Образ перший – Руфін і Прісцілла» (далі в тексті статті у квадратних дужках вказуватимемо прізвище автора, рік написання, сторінку і номер дії)[Українка Леся 1908: 1, 1]. Леся Українка мала на меті першою частиною діалогії зробити родинну трагедію. Під час написання задум змінився, і ми маємо результат: найбільшу за обсягом в доробку Лесі Українки драму в п'яти діях з історії перших віків християнства «Руфін і Прісцілла».

У фонді Лесі Українки в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються, зокрема, писаний поетесою і двома переписувачами (К. Квіткою та невідомим) недатований чистовий рукопис [ф. 2, од. зб. 802] і чорновий автограф, датований 28 серпня 1908 року, кілька сцен в якому також переписані К. Квіткою [ф. 2, од. зб. 803+771].

Чорновий автограф драми «Руфін і Прісцілла» – це текст, що має кілька шарів, писаний чорним чорнилом й олівцем, а правлений чорним, червоним чорнилом й олівцем. Останній шар правок у ньому зроблений червоним чорнилом. Він інколи не збігається з основним текстом драми (деякі репліки не виправлені, але відрізняються від остаточних), що, однак, не дає підстав говорити про проміжний текст. Деякі аркуші чорнового автографа по кілька разів (особливо в третій і четвертій діях) переносились з місця на місце, оскільки у поетеси не вистачало сил їх щоразу, як змінювався задум, переписувати. З цієї ж причини від деяких аркушів були відрізані шматочки паперу з текстом. Детальний аналіз чорнового автографа драми дає підстави вважати авторські різночитання редакціями драми, оскільки очевидна зміна змісту, композиції, кількості дійових осіб, їхніх характерів. На жаль, здебільшого редакції не піддаються чіткому розшаруванню і не мають відносної закінченості, оскільки часто перериваються заради іншої думки, що промайнула в голові автора. Всі дії у чорновому автографі мають дві редакції, за винятком четвертої, яка тричі зазнала докорінної зміни. Паралельно з редакціями співіснують варіанти окремих сцен, реплік, рядків, які і є об'єктом нашого дослідження.

Стилістику розуміємо, як науку про засоби мовної виразності й про закономірності функціонування мови, обумовлені найбільш доцільним використанням мовних одиниць в залежності від змісту висловлювання, мети, ситуації й сфери спілкування [Кожина 1983: 23]. Стилістично забарвлені мовні одиниці зазвичай поділяють на функціонально забарвлені (книжні й розмовні) й експресивно забарвлені (одиниці мови з яскраво вираженими емоційно-експресивними відтінками). Предметом нашого зацікавлення в мовно-текстологічному аналізі пластів автографа драми «Руфін і Прісцилла» є саме стилістично конотовані мовні одиниці.

У художніх творах нейтральні мовні одиниці можуть набувати особливої стилістичної значущості. Рядки 60–61 в першому варіанті звучали так:

Прісцилла *а* **Не звикла я не то казати неправду,
але й замовчувати правду**

(тут і далі варіанти рядків чорнового автографа (ф. 2, од. зб. 803+771), які не ввійшли до основного тексту, виділятимемо начертанням **напівжирний**).

В остаточному: *б* Неправди я казати тобі не хочу,
А правду перемовчать не здолаю.

Нейтральне «здолати» в цьому контексті (із абстрактним «правда») виконує роль експресивно-оцінного засобу в репліці Прісцилли. Перший варіант переобтяжений службовими частинами мови (двічі підряд вжито заперечну частку *не, то, але, й*), які ускладнювали вимову і зміст. Другий варіант полегшений, відшліфований.

Рр. 1636–1637:

Руфіна *а* **меча Христового жорстоке лезо
і серце нам розкрояло на двоє...
Чи вернеться ще знову тихе...**

Заміняє ці слова Леся Українка одним рядком, який, завдяки слову з експресивною конотацією «розрубати», створенню синонімічного ряду «щастя, спокій», повтору сполучника «і», зворотному порядку слів, в якому наголошується останнє слово «враз» посилює емоційне сприйняття реципієнтом трагізму становища подружжя:

б **меча Христового жорстоке лезо**

і щастя, й спокій розрубало враз.

Удосконалює з тією ж метою і останню ремарку:

а (у Прісцілли блищать на очах мовчазні сльози і тихо котяться по нерухомому обличчі)

б (у Прісцілли мовчазна мука на обличчі) [Українка Леся 1908: 54].

Експресивний заряд часто створюється лексичним складом речень. Р. 2672: Прісцілла «*бере його* (Руфіна – Г. Г.) *за руку*». Це може бути вияв прихильності, а виправлення на «*стискає його руку*» [Українка Леся 1908: 21] передає почуття вдячності, що і потрібно в цій ситуації.

Р. 4977 авторка змінила таким чином:

Семпроній а **Але, на жаль, про вашу тільки віру найгірша слава йде.**

б Але, на жаль, про ваші таємниці найгірша слава йде [Українка Леся 1908: 28, IVд.].

«Віра» тут не зовсім точно, авторка відчуває різницю між ритуалом (обрядом) і вірою; підкреслює, що християни можуть розкрити свої таємниці і зберегти життя.

Леся Українка удосконалює текст на межі тонких семантичних відтінків:

р. 4428:

Прісцілла а **Я вже й тепер мов гість на сьому світі.**

б Я здавна вже мов гість на цьому світі [Українка Леся 1908: 34, зв., IIIд.].

Другий варіант точніший, глибше передає настрої Прісцілли, її світовідчуття, погляди;

р. 3450:

Руфін а **Раніш я мушу вмерти.**

б Я вмру скоріш від тебе [Українка Леся 1908: 35].

Поетеса уникає дієслова «мушу», яке надає забарвлення примусу і жалю Руфіна з цього приводу. Другий варіант показує, що так складаються обставини і Руфін їх спокійно приймає.

У рядках 7218, 3206 Леся Українка уникає росіянізмів:

Клієнт а **(до римлянина в далматичі, що заслоняє йому, вставши)**

б (до римлянина в далматичі, що застує йому, вставши) [Українка Леся 1908: 22, Vд.];

Люцій а **А то шипиш, як гадина підступна.**
 б А то сичиш, мов гадина підступна;
 також змінює «**двері розкриті**» на «**двері розчинені**».
 Письменниця працює над кожним рядком, уточнює, увиразнює вислови.

У р. 2534 авторка редагує звертання до Парвуса:

Фортунат а **Ну, так вони вже виховані, друже**

б Ну, так вони вже виховані, брате

[Українка Леся 1908: 18, зв.].

Така форма звертання точніша, адже християни є братами і сестрами у Христі. Крім того, є ще одна причина: сумнівно, щоб у Парвуса з Фортунатом склались дружні стосунки.

Подібне виправлення маємо в р. 2543:

Диякон а **Я гадаю, друже...**

(до Парвуса) б Я гадаю, сину...

[Українка Леся 1908: 18, зв.].

У другому варіанті звертання відповідає християнським канонам, підкреслює станова вищість диякона.

У р. 2877 а **зробити Рим столицею всесвіта**

[Українка Леся 1908: 28]

уточнюється дієслово:

б побачить Рим столицею всесвіта,

бо, по-перше, зробити таке одній людині не під силу, по-друге, Люцій хоче ще за свого земного життя «побачити».

Рядки 3050–3051, спочатку викреслені, звучали так:

а **Єпископ не почне вділять причастя,
 поки ми не забілим тії стіни**

[Українка Леся 1908: 33, зв.].

По-перше, це не відповідає християнському ритуалу (причащають в кінці служби), а по-друге, це таїна: що роблять християни на зборах. Авторка відчуває цю невідповідність і викреслює, аж поки не знаходить влучного вислову (якого в чорновому автографі, зауважимо, немає):

а Єпископ не почне для нас одправи...

Виправленням в р. 3370 загострено конфлікт:

Нартал а **Ні, я був рабом!**

б Завжди був рабом!

[Українка Леся 1908: 5].

Поетеса уточнює р.6564:

Провінціалка а **За віщо?** (убили дитину – Г. Г.)
б Нащо? [Українка Леся: 5].

Точніше запитання: хіба дитина могла в чомусь так завинити, щоб її вбивати, а по-друге, ходять же чутки про жертвоприношення християн, тому запитання «за віщо?» тут не точно передає задум авторки.

Р. 7524 звучав інакше:

Голос покликача а **...а для Руфіна**
і для Прісцілли – страта через меч.

б Руфіна ж і Прісціллу зарубати

[Українка Леся 1908: 24, Вд.].

Заміна перифрастичного словосполучення «страта через меч» словом «зарубати», яке є більш «прямим», посилює відчуття покарання, надає трагічної тональності фіналу драми, наближає до «граничного загострення почуття» [Мірошніченко 2001: 109].

Замість рядка 6122 у першій редакції був довгий монолог Прісцілли:

а **Що вже ні неба, ні землі немає,
на душу чорна прірва зазіхнула...
Оті слова, що так тебе вразили,
я думала, вони остатні будуть, –
їх мовлячи, конала я душею.**

Леся Українка змінює слова одним рядком, в якому сповна висловлений біль Прісцілли:

б І як могла я пережити теє?

Деякі виправлення змінюють змістовий акцент тексту, зокрема в рядку 5884, завдяки вживанню модального дієслова «мусиш»:

р. 5884: а **для мене ти знаряддя незамінне...**

б ти Божий знаряд, мусиш на роботу...;

У рядок 5989 уведено подвійне заперечення, а також характерне вживання однозначно-категоричного «нікому» і перестановка слів, де наголос падає на перше слово:

Руфін а **Я проти вас не завинив нічого.**

б Нікому з вас нічого я не винен.

[Українка Леся 1908: 25].

Звучить сильніше, вразливіше, як і варіант б рядків 6001-6004:

- Руфін* *a* **Я тобі кажу,
що я не винен вам нічого. Більше
нема про що нам говорити.**
- б* Я тобі кажу,
що я вам не вчинив нічого злого.
Яке ж вам діло до моїх гріхів?

[Українка Леся 1908: 25].

Риторичне запитання як стилістична фігура відзначається потужним зарядом експресії, а в цьому уривку є стилістичним засобом емоційної оцінки.

«Для стилістики... категорія синонімії є центральною» [Винокур 1980]. Вибору синонімів поетеса надавала неабиякого значення. Вона добирає слова, які б найточніше передавали тонкі семантичні відтінки. «Муки творчості» – це передусім «муки синонімії» [Кожина 1983: 116].

У р. 1469 авторка довго шукає слово для точнішої передачі характеру дії:

- a* **чи ваш єпископ шлюб наш зруйнував;**
б **чи ваш єпископ шлюб наш скасував;**
в чи ваш єпископ шлюб наш розірвав.

Найбільш емоційно виразним є слово «зруйнував», але в цьому контексті семантично і стилістично вдалим є контекстуальний синонім «розірвав».

р. 4199:

- Прісцілла* *a* **Суд Божий справедливіший над людський.**
 б Суд Божий прозорливіший над людський.

[Українка Леся 1908: 19, зв.].

Варіант *a* наголосив би на тому, що Прісцілла зневірилась у своїх братах і сестрах у Христі, засуджує їх, на відміну від варіанту *б*, який деякою мірою виправдовує християн.

У р. 5442 поетеса довго добирає епітет, щоб охарактеризувати військового і його роль у Христовім «війську»:

- Чоловік* *a* **Я, брате, буду чесним вояком...**
 б **Я, брате, буду щирим вояком...**
 в Я, брате, буду бравим вояком...

[Українка Леся 1908: 12, зв.].

Найбільш вдалим, що містить сему порядності, сміливості, чесності є синонім «щирий», але Леся Українка обирає

епатажне «бравий», підкреслюючи те, що *Чоловік* значною мірою перейнявся Парвусовим фанатизмом.

Провінціалка (pp. 6549–6550):

а **(убрана з претензією на чепурність, але досить убого).**

б (убрана з претензією на виборність, але досить незграбно) [Українка Леся 1908: 5, Vд.].

По-перше, драматург уникає повтору (бо далі йде опис римлянки: «убрана не без краси, але досить убого»), а по-друге, підкреслює, що провінціалка одягнена з не дуже великим смаком.

Р. 1767:

а **Коли спізнаюся, не тривожся дуже...**

[Українка Леся 1908: 4].

б Як забарюся, не тривожся дуже.

Авторка обирає відтінки значення, змінивши лексему. Семантично вмотивованіше тут «затриматись», адже в господі на певний час нічого не призначено.

З метою точнішого вислову думки в цьому контексті у р. 2253 [Українка Леся 1908: 13] було замінено одне слово Крусти:

а **та звідки має норови всі знати...**

б та звідки ж має поведінки знати...

Норов – то характер, а мова у Крусти йде саме про спосіб життя, про поведінку.

Леся Українка вловлює найтонші семантичні відтінки, зокрема у таких репліках:

Рр. 1247–1248:

а **щоб нагляд мали, чи не буде зборів по цілім Римі.**

б щоб пильнували християнських зборів по цілім Римі [Українка Леся 1908: 33];

р. 6528:

Старий *а* **Бо справа дуже гостра**

юрист *б* Бо справа надто гостра

[Українка Леся 1908: 4, зв., Vд.].

Рядок 3071 був відредагований таким чином:

а **Іди, роби**

закреслено, потім «іди» відновлено, «руйнууй» дописано [Українка Леся 1908: 33, зв.]. Така правка акцентує увагу на тому, що вчинок Прісцілли і християн – це руйнація і водночас підсилює емоційно-оцінний потенціал тексту, створює заряд експресії.

Редагуючи текст, авторка намагається знаходити влучні вислови, лексеми, які виразніше передають думку:

Р. 5081:

Семпроній а **Де перше просять, потім ображають.**

б Де перше кличуть, потім ображають

[Українка Леся 1908: 30, зв., IVд.];

р. 6226:

Руфін а **До чого я себе не міг привчити.**

б До чого я себе не міг нагнути

[Українка Леся 1908: 31, IVд.];

р. 1708:

а **Щоб всіх вас там забрати:**

б **Щоб вас побрати...**

в Щоб вас вхопити на гарячій вчинку

[Українка Леся 1908: 2, зв., IIд.];

р. 2688: *Руфін (сумно)* виправлено на точніше: (*вражений*) [Українка Леся 1908: 21].

Ці приклади свідчать про те, що поетеса вміє знайти напрочуд вдалі, точні слова для передавання своєї думки.

Рр. 2814–2815:

Руфін а **Ти все такий лагідний і тямущий
яким ти здавна був.**

б Ти все такий розсудливий і добрий
яким ти змалку був

[Українка Леся 1908: 27, IIд.].

У рядку 2814, на нашу думку, обидва варіанти вдалі, а в рядку 2815 слово «змалку» є семантично прозорим, як слово «хвилевої» у варіанті *г* рядка 3797:

Люцій а **до нього тільки для свого...**

б **до нього для життєвої...**

в **до нього для якоїсь там користі.**

І, нарешті, г до нього для хвилевої користі

[Українка Леся 1908: 11, зв., IIIд.].

У рядку 7180 перебудовою речення у формі звертання і вживанню іронічного «не журися» автор вносить додаткові відтінки значення, робить вислів адресним, глузливим, характеризує того, хто говорить, його манеру говорити:

a **Хто має довгі вуха, той почує.**

б Він має довгі вуха, не журися!

[Українка Леся 1908: 20, Vд.].

Леся Українка в деяких репліках уточнює, конкретизує вислови, робить їх емоційно виразнішими:

Р. 4636:

Панса *a* **Я буду вірити, лиш допоможіть!**

б Я й вірити готов, лиш допоможіть!

[Українка Леся 1908: 40, IIIд.];

р. 3471:

Нартал *a* **Ага, я наступив тобі на шию?**

б Ага, я наступив тобі на горло?

[Українка Леся 1908: 6, зв., IIIд.]

Леся Українка віддає перевагу експресивному усталеному звороту.

р. 5516:

Урбан *a* **І розумом удався дуже бистрий**

б І розумом удався дуже гострий

[Українка Леся 1908: 13, зв., IVд.];

«Бистрий» – вужче поняття, на відміну від “гострий”, що містить у собі семи і «швидкий», і «тонкий», і «глибокий», і «дотепний», і, головне, у цьому контексті, «колючий» і «уїдлиий».

Леся Українка з обережністю підходить до вживання слів на позначення засадничих понять християнства:

р. 3942:

Прісцілла *a* **Що ти загоду матимеш на небі...**

б Що ти загоду матимеш від Бога...

[Українка Леся 1908: 14, зв., IIIд.];

р. 5629:

Клієнт *a* **Нас, християн, Христос на небо візьме.**

б Нас, християн, Христос від смерті збавив

[Українка Леся 1908: 16, IVд.];

р. 6273:

Прісцілла а **Ти б виборов собі душі рятуюк**

б Ти б виборов собі Небесне Царство

[Українка Леся 1908: 33, IVд.].

«Багатство синонімів – одна з питомих ознак багатства мови взагалі. Уміле користування синонімами, тобто вміння поставити саме те слово і саме на тому місці – невід’ємна прикмета доброго стилю, доконечна риса справжнього майстра» – влучно зазначив М. Рильський.

Довго добирає Леся Українка вислів, щоб зробити зрозумілим і однозначним контекст про враження Аєція Панси від звістки про «нечестивий зв’язок» брата з сестрою:

рр. 1002–1003:

а **Неправда се;**

б **Ти помиляєшся, чужинцю! Не було між римлянами ще такого зроду відколи Рим стоїть!**

Трапляються також модально-категоричні варіанти:

в **Мені не віриться! Бо не було між римлянами нечесті такої відколи Рим стоїть!**

[Українка Леся 1908: 27].

У цьому випадку проглядається неабиякий сумнів Панси в своїй правоті. В остаточному варіанті, якого в чернетці немає, з допомогою питально-окличної інтонації в першому реченні, в лаконічній формі висловлено і здивування, і недовіру до звістки, і обурення цим фактом, і долю сумніву:

г Чи можливо!

Такого ж бо не чувано ще в Римі!

Ремарку (*поражена невимовним жахом падає на осліп напів-омліла*) [Українка Леся 1908: 31], що йшла перед словами Сервілії:

Пропав... пропав... (р. 1162),

знято з метою показу діяльної поведінки матері, яка, незважаючи на розпач, шукає свою дитину, б’є на сполох. В остаточній редакції маємо другий варіант р. 1162, який стає емоційнішим завдяки доставленому знаку оклику:

Пропав! Пропав!

Автор широко вдається до синтаксичних засобів стилістики. Після р. 7195 (слів Руфіна про вирок) були слова:

Раб (до рабині)

- а* **Правдивий християнин.**
б **Се покірний християнин**

[Українка Леся 1908: 20, зв.].

Леся Українка викреслює їх, але згодом переносить і доставляє після р. 7238, зробивши з одного речення кілька самостійних окличних. У такому вигляді вони звучать виразніше, експресивніше, бо вносять додаткові відтінки значення – підкреслюють екстатичність, відданість християн.

Раб *в* Авжеж!

(в нестямі) Він християнин! Мученик!

[Українка Леся 1908: 22].

Леся Українка, редагуючи текст драми, у деяких репліках посилює інтонаційне виділення центру висловлення шляхом перестановки слів у фразі:

у р. 1860: *а* **Ти саме в ту хвилину нас покинув...**

б Ти нас покинув саме в ту хвилину...

[Українка Леся 1908: 5, зв., Пд.].

Акценти переставлені на словосполучення «в ту хвилину» з допомогою зміни порядку слів. У рядку 2517 логічний наголос перенесено на слово «питання»:

а **...нам роз'яснить питання се на зборах.**

б ...нам роз'яснить на зборах се питання.

[Українка Леся 1908: 18, Пд.].

Авторська правка в рядку 3361 продиктована прагненням логіко-інтонаційного виділення слів «купив» і «багач», пожвавлення звучання фрази:

а **багатий римлянин, мене купив...**

б римлянин і багач, купив мене...

[Українка Леся 1908: 4, зв., Шд.].

Наведені приклади свідчать про вміння авторки виділити необхідне слово з допомогою стилістичних можливостей синтаксису.

Щоб не гальмувати динамізму діалогу, Леся Українка скорочує довгі репліки. Після р. 1312 було вжито слова:

а **що не за мене ти готов тепера**

**життя своє нести, але за те
хоч головою наложити,
що вище над усіх людей на світі,
за що ніяка жертва чи страждання
надмірними назватися не можуть.**

Стало (рр. 1313–1314):

б що не за мене ти готов страждати,
але за те, що вище над людей

[Українка Леся 1908: 5].

Леся Українка уникає повтору, висловлює думку чітко і водночас експресивно, акцентує на вислові: «але за те, що вище над людей».

Рр. 1392–1393:

а **Не звик я
про річ таку з чужими говорити.
В моєму домі навіть близькі друзі
не сміють переходити порога
подружньої кімнати, то невже б я
пустити мав чужих в подружні справи?**

б Буває часом правда,
якої виявляти непогода

[Українка Леся 1908: 7].

Перша редакція робила розмову про розлучення довгою, тому в другій редакції авторка намагається одним рядком влучно сказати все бажане, без зайвих пояснень.

Рядки 4378–4379 стали художньо довершенишими:

Панса *а* **З якого часу римлянин піддався
в ярмо до жінки? Скинь ярмо ганебне
стань їй паном, як велить закон!**

б **Римлянин вже в ярмі у жінки ходить?
Геть те ярмо! Ти ж пан їй по закону!**

Варіант *б* завдяки використанню підсилювальної частки «ж» і коротких наказово-окличних речень є напрочуд вдалим, але Леся Українка його змінює, оскільки думка є невчасною: вже пізно Руфіна закликати до головування. У чистовому автографі р.4378 має інший вигляд, що наголошує на розгубленості Панси, його безпорадності:

в То се ти вже в ярмі у жінки ходиш?

[Українка Леся 1908: 33–33, зв., Шд.].

Після р. 4824 Значить, він до вбивства не причетний, –
йшло: *а* **не помагав у ньому й не скривав,
хіба що несвідомо... Се я міг би
найкраще доказати.**

Авторка увиразнює зміст одним лаконічним рядком, що цілком розкриває думку:

б То ж ритуальне вбивство

[Українка Леся 1908: 24, зв., IVд].

Те, що можна ущільнити, Леся Українка скорочує і цим тільки підвищує художню вартість драми.

Рр. 4362–4364:

Панса а **...правдиву римлянку – а чим же стала
вона в твоєму дому? і куди ж
із твого дому перейшла дружина?
яку нову господоу ти їй дав?**

б **...римлянку справедливу – чим же стала
вона в твоєму дому? і куди ж
оце від тебе перейшла дружина?**

[Українка Леся 1908: 33].

Варіанта *в* у чорновому автографі немає, але в чистовому він є:

в **...римлянку справедливу – чим же стала
вона в твоєму дому? А тепера
яку нову господоу ти їй дав?**

Важливе й наочне художнє вдосконалення тексту і його експресивність.

Після р. 1499: для нас була *б* гірка немов полинь
йшли рядки: *а* **і може *б* навіть віку вкоротила**

б **обом, та може й дітям.**

Нова редакція *а* для дітей отрутна

р. 1500: [Українка Леся 1908: 8, зв., Ід].

Прагнучи до художньої досконалості твору, уникаючи повтору слова «може», поетеса переробляє рядки, улаконічнює, вони стають образнішими.

Дієслово з усіма своїми формами, категоріями і відтінками значень є однією з найприкметніших у стилістичному аспекті частиною мови, чим Леся Українка і послуговується.

Р. 3068:

Руфін *a* **і не зламав ніколи сього слова...**

б і не ламав ніколи сього слова...

[Українка Леся 1908: 33, зв..]

Незавершена дія свідчить про продовження життя;

Р. 3518: *a* **Хто меч здіймає, від меча той гине.**

б Хто меч підійме, від меча загине

[Українка Леся 1908: 7, зв., Шд..]

У другому варіанті, де віддається перевага доконаному виду дієслова, страх відчувається реальніше, загрозливіше, ніж в першому, підкреслюється «марновірний жах» християн і їх фаталістична безпорадність.

р. 6573:

Провінціалка a **Що ти кажеш?!**

б Що ти говориш?!

[Українка Леся 1908: 5, зв., Вд..]

Дія, подовжена в часі, підсилює враження.

Леся Українка «вигладжує» драму, розмірковує над кожним словом, вносить правки, що підвищують художній рівень твору. Готуючи читача до трагічних подій, на початку V дії поетеса вписує рядок 6386 – слова *Матрони* «Вино до крові схоже – я не зношу» [Українка Леся 1908: 2, Вд..], як антитезу до опису в ремарці «багато сонця», яке є символом життя...

Прагнучи досягти милозвучності, авторка шліфує ритмомелодику:

р. 1387: *a* **Справді,**

ти думаєш, що я б так міг вчинити?

б Справді,

ти думаєш, що я б се міг вчинити?

Р. 1428: *a* **Ти можеш так сказати?**

б Ти можеш те сказати?

Рр. 1594–1595:

a **... до чого тяжко, склавши руки, ждати,
чи вернеться одважний друг живим...**

б **... до чого тяжко, склавши руки, ждати,
чи вернеться одважний друг додому...**

[Українка Леся 1908: 12].

У чистовому автографі маємо третій варіант:

в що як то тяжко, склавши руки, ждати,
чи вернеться одважний друг додому...

Такими змінами Леся Українка усуває повтори звуків «ж» і «ч»; створює алітерацію звуку «д».

Багато поетеса працює над висловом:

він словом бив, немов вояк мечем...

У чорновому автографі маємо такі варіанти:

а **Він словом бив, неначе кат бичем...**

б **рубав він словом, мов вояк мечем...**

[Українка Леся 1908: 12].

Словосполучення «кат бичем» через збіг двох проривних важко вимовляється; у випадку *б* бачимо прагнення автора з допомогою алітерації (звук [в]) розставити звукові акценти, але в одному реченні двічі маємо невдалий збіг приголосного «в», що також ускладнює вимову. Отже, зупиняється Леся Українка на найбільш вдалому варіанті, де має місце явище алітерації, що створює відчуття напруженості.

Р. 498: *а* **Христос приніс не лиш любов, а й меч.**

б Христос дав не саму любов, а й меч

[Українка Леся 1908: 19].

В одному слові авторка змінює закритий склад на відкритий, тим полегшує вимову, надавши реченню необхідної милозвучності. Подібну правку маємо і в рядку 1724, де поетеса ще й уникає збігу приголосного «н»:

а **По всьом видко – він напевне знає.**

б По всьому видко, що напевне знає

[Українка Леся: 3, Пд.].

Змінилося звучання і в таких випадках:

у р. 1824: *а* **Іди, скажи товаришам двом-трьом...**

б Іди, скажи товаришам скільком...

[Українка Леся 1908: 5, Пд.];

у р. 3382: *а* **Се що найгірше!**

Я раніш був дикий...

б Се щонайгірше!

Я колись був дикий...

[Українка Леся 1908: 5, Пд.];

у р. 3409: *а* **Я помиливсь. І хутко показали...**

б Я помилився, хутко показали...

[Українка Леся 1908: 5, зв., Пд.];

у р. 5502: а **Которий же тут Парвус?**

б Которий же се Парвус?

[Українка Леся 1908: 13, зв., IVд.];

Наведені правки викликані прагненням авторки полегшити вимову, увиразнити звучання.

Проаналізовані приклади свідчать про ґрунтовну роботу Лесі Українки над текстом, організацію мовних засобів, орієнтованих на емоційно-оцінну, багатопланово-експресивну перспективу динамічного викладу. Драматург намагається знаходити семантично і психологічно виважені вислови, підбирати слова, які б найточніше визначали мовця і характер дії; удосконалює розтягнуті, «мляві» (І.Франко) строфи. Леся Українка «орієнтується... на поетичний зміст і милозвучність слова, його ритмомелодику» [Скупейко 1996: 11].

У виборі мовних засобів Леся Українка віддає перевагу емоційно виразним, експресивно забарвленим словам, уникає висловлювань, які не концентрували увагу в кульмінаційних моментах, підбирає семантично і психологічно найвлучніші вислови, які б створювали бажану ситуацію, мотивували думки й поведінку дійових осіб та характер дії.

Винокур Т. Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц. Москва: Наука, 1980.

Кожина М. Н. Стилистика русского языка. Москва: Просвещение, 1983.

Мірошниченко Л. Над рукописами Лесі Українки. Нариси з психології творчості та текстології. Київ, 2001.

Скупейко Л. І. Текстологічні засади Повного зібрання творів Лесі Українки. *Слово і час*. 1996. № 2. С. 6–12.

Українка Леся. Великі роздоріжжя. Драматична поема в двох образах. Образ перший. Руфін і Прісцилла. *Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології*, ф.2, од. зб. 803+771. 1908. *Чорновий автограф*.

Українка Леся. Зібрання творів: У 12 томах. Т. 1–12. Київ: Наукова думка, 1975–1979.

Українка Леся. Лист до М. Грушевського. *Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології*, ф.2, од. зб. 931. 1910.

REFERENCES

Vinokur, T.G. (1980). Patterns of the stylistic use of language units. Moscow: Nauka (in Rus.)

Kozhina, M.N. (1983). Stylistics of the Russian language. Moscow: Prosveschenie (in Rus.)

Miroshnychenko, L. (2001). Through the manuscripts of Lesia Ukrainka. Essays on the psychology of creativity and textology. Kyiv (in Ukr.)

Skupeiko, L. I. (1996). Textological principles of the Complete Works of Lesia Ukrainka. *Slovo i chas*, 2, 6–12 (in Ukr.)

Ukrainka Lesia, (1908). Great crossroads. A dramatic poem in two images. The first image. Rufin and Priscilla. *Institute of Literature named after T. H. Shevchenko NAS of Ukraine, Department of Manuscripts and Textology*, f.2, ke. un. 803 + 771. Draft autograph (in Ukr.)

Ukrainka Lesia, (1975 – 1979). Collection of works: In 12 volumes. Vol. 1–12. Kyiv: Naukova Dumka (in Ukr.)

Ukrainka Lesia, (1910). Letter to M. Hrushevsky. *Institute of Literature named after T. H. Shevchenko NAS of Ukraine, Department of Manuscripts and Textology*, Vol. 2, ke. un. 931 (in Ukr.)

Статтю отримано 10.12.2020

Hanna Hadzhylova

THE LANGUAGE OF LESIA UKRAINKA'S DRAMA "RUFIN AND PRISCILLA": TEXTOLOGICAL AND SEMANTIC ASPECT

The article provides a textual, linguistic and stylistic analysis of the text of Lesia Ukrainka's drama "Rufin and Priscilla" and its variants. The source of the study is not only the printed text, but also the handwritten text of the draft autograph of the mentioned drama and several layers presented in it.

The motives and means of self-editing of the text were specified, the work of the author on the artistic improvement of the drama as well as the organization of language means were traced, their evolution and the process of stylistic improvement of the text were studied.

It was proved that Lesia Ukrainka attached great importance to the choice of synonyms, looked for words that would most accurately convey subtle semantic nuances. When editing the text, the author tried to find accurate expressions, words that more accurately, more clearly convey the idea; worked on each line, made the expressions more psychologically accurate, emotionally rich and more expressive. Lesia Ukrainka “smoothed out” the drama, reflecting on every word, made changes that raise the artistic level of the work, facilitate pronunciation, and express the sound. Words, which do not carry a semantic charge or duplicate what had already been said in the text, Lesia Ukrainka, altered and got the artistically better versions. The author extensively used the syntactic means of stylistics, skillfully identified the necessary word with the help of stylistic capacity of syntax.

It was proved that Lesia Ukrainka used the forms, categories and shades of the meanings of verbs, which are ones of the most stylistically noticeable parts of the language.

The analyzed examples testify to Lesia Ukrainka’s thorough work on the text, the organization of language means focused on the emotionally evaluative, multifaceted and expressive perspective of dynamic presentation. The playwright tried to find semantically and psychologically balanced expressions, to choose words that would most accurately define the speaker and the nature of the action and improved the stretched stanzas.

When choosing the language means, Lesia Ukrainka preferred emotionally rich, expressively colored words, avoided the statements that distract the attention at climaxes, selected the most semantically and psychologically accurate expressions that would create the desired situation, motivate the thoughts and the behavior of the actors and the nature of action.

Keywords: text, variant, stylistics, language means, improvements, semantic shades, synonyms, syntactic means.